

VERTYBINIŲ NUOSTATŲ UGDYMO, RENGIANT TEISININKUS UNIVERSITETE, GALIMYBĖS*

Julija Kiršienė, Charles F. Szymanski

Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra

E. Ožeškienės g. 18, LT-44254 Kaunas, Lietuva
Telefonas (+370 37) 751 044

Elektroninis paštas: j.kirsiene@tf.vdu.lt; c.szymanski@tf.vdu.lt

Pateikta 2012 m. gegužės 16 d., parengta spausdinti 2012 m. lapkričio 22 d.

Anotacija. *Etika teisininko profesijoje atlieka esminį vaidmenį. Straipsnyje analizuojami klausimai, ar profesinė etika reiškia tik etikos normų, numatytų kodeksuose, laikymąsi, ar aukštoji mokykla iš principo gali išmokyti vertybinių nuostatų bei koks yra išsilavinimo ir moralinio asmens suvokimo išvystymo lygmens santykis pagal Lawrenso Kohlbergo moralinės raidos taksonomiją ir pan.*

Pirmojoje straipsnio dalyje analizuojama, ar profesinės teisininkų etikos formalizavimas padeda formuoti aukštesnius moralinius standartus praktinėje teisininkų veikloje. Antroji straipsnio dalis skirta teisinės etikos disciplinos svarbos studijų programoje pagrindimui ir tikslų, turinio bei dėstymo metodų paieškoms, trečiojoje straipsnio dalyje akcentuojama artes liberales išsilavinimo reikšmė asmens moralinio suvokimo vystymui.

Reikšminiai žodžiai: *teisės studijos, teisininko etika, Kohlbergo asmens moralinės raidos taksonomija, artes liberales.*

* Straipsnis parengtas pagal Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą Nr. MIP-020/2012.

Įvadas

Šiuolaikiniame gyvenime etika daugelyje profesijų atlieka esminį vaidmenį. Dėl socialinio spaudimo, techninės pažangos, pakitusių studijų akreditavimo reikalavimų, teikiant teisinį, ekonominį, medicininį ar inžinerinį išsilavinimą, vis daugiau dėmesio skiriama etikai. Šioms veiklos sritims yra būdingas ir reguliavimas etikos kodeksais. Anot prof. Vytauto Šlapkausko, „profesinė etika yra pamatinė teisinės profesijos viešojo ir vidinio įvaizdžio išraiška.“¹ Kalbant apie vertybinių nuostatų ugdymą rengiant teisininkus, kyla klausimai: ką reiškia būti „geru“ teisininku; ar profesinė etika reiškia tik etikos normų, numatytų kodeksuose, laikymąsi; kaip etikos požiūriu sąveikauja trys kiekvieno teisininko pasauliai (teismo salė, kabinetas ir asmeninis gyvenimas); ar aukštoji mokykla iš principo gali išmokyti vertybinių nuostatų, ar tai vis dėlto kiekvieno asmens vidinio apsisprendimo reikalas? Be to, nagrinėjamos temos aktualumą lemia tai, kad, viena vertus, dabartinis teisininkų vertinimas Lietuvoje² (1 lentelė) rodo, kad teisininkai nepateisina visuomenės lūkesčių.

1 lentelė. Pasitikėjimas Lietuvos teisinių institucijų darbuotojais 2005–2010 m.

	Pasitiki gyventojai, proc.						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Notarais	51	57	58	58	53	58	66
Advokatais	33	43	40	41	31	31	41
Prokurorais	20	19	29	28	13	12	22
Teisėjais	18	14	24	25	15	14	20
Policininkais	8	13	26	40	36	40	47
Antstoliais	6	15	15	17	12	14	19

Šiuo metu kaip niekad menkas teisminės valdžios ir teisininkų profesinės bendruomenės prestižas visuomenėje verčia susimąstyti, ar teisės studijas baigęs asmenys iš tiesų įgyja tas vertybines nuostatas, žinias ir gebėjimus, kurios yra reikalingos šiuolaikiniam teisininkui. Kita vertus, tyrimai JAV rodo, kad neretai dėl itin siauro, formalistinio teisinio išsilavinimo suvokimo daugelio studijuojančiųjų teisę lūkesčiai yra nuviliami, nes jie pradeda studijuoti teisę, turėdami tam tikrų siekių ir idealų, o mokymo manipuliuoti teisės normomis ir jų taikymu akcentavimas teisės studijose keičia studento asmenybę

1 Žr. Šlapkauskas, V. Globalios rinkos iššūkiai rengiant teisininkus. *Jurisprudencija*. 2008, 10(112): 29.

2 2005–2007 m. – viešosios nuomonės ir rinkos tyrimų bendrovės „Spinter tyrimai“ duomenys, 2008–2011 m. – visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ duomenys.

ir formuoja cinišką, nihilistinį požiūrį³. Šiame kontekste pasakytina, kad neseniai atlikti užsienio mokslininkų trejų metų tyrimai keliuose teisinį išsilavinimą teikiančiose aukštosiose mokyklose⁴ parodė, kaip keičiasi studentų nuostatos studijuojant. Pradedant studijas daugelio jų vertybės yra orientuotos į siekį būti naudingam visuomenei bei asmeninį augimą, studijų metu jų vertybines nuostatas keičia siekis padaryti įspūdį, turėti prestižinę padėtį ir privilegijas. Tokie tyrimai padeda suprasti, kodėl cinizmo, nihilizmo, nepasitenkinimo teisiniu darbu ir depresijos lygis tarp teisininkų verčia susirūpinti. Joano E. Mounteero JAV atlikti tyrimai parodė, kad teisininkai kenčia nuo depresijos keturis kartus dažniau nei vidurkis⁵. Tokie tyrimai Lietuvoje nebuvo atlikti, bet neseniai viešumoje nuskambėjęs depresija sergančio ir neblaivaus teisėjo atvejis, tikėtina, yra tik ledkalnio viršūnė, kadangi ši problematika yra labai latentiška ir delikati. Anot žymaus filosofo ir psichoanalitiko prof. Eriko Fromo, etika yra tarpdisciplininė problema, kadangi „etikos problemos yra neatskiriamos nuo asmenybės tyrinėjimų, nes mūsų vertybės apsprendžia mūsų veiksmus, jų teisingumu remiasi mūsų dvasinė sveikata ir laimė.“⁶ Todėl reikėtų sutikti su teisininkų vertybinių nuostatų ugdymą analizuojančių autorių nuomone, kad šių gebėjimų stoka gali paveikti jau praktikuojančių teisininkų pasitenkinimo darbu, pasitikėjimo savimi bei savo darbo prasmingumu vertinimą, nes „išugdytos socialinės-etinės nuostatos padeda būsimiems teisininkams įgyti daugiau pasitikėjimo savo profesiniu tapatumu bei profesinės veiklos tikslingumu.“⁷

Atsižvelgiant į išsakytus argumentus, šiuo tyrimu autoriai siekia atsakyti į straipsnio pradžioje iškeltą klausimą, ar aukštoji mokykla gali prisidėti prie studijuojančiųjų vertybinių nuostatų ugdymo ir kokiomis priemonėmis. Tyrimo metu kompleksiskai taikyti įvairūs metodai: deskriptyvinis, apibendrinimo, sisteminės analizės bei lyginamasis.

1. Profesinės etikos formalizavimo poreikis

Atsakant į straipsnio pradžioje iškeltą klausimą, ar profesinė etika reiškia tik etikos normų, numatytų kodeksuose, laikymąsi, pasakytina, kad teisininkai turi išimtinę privilegiją praktikuoti teisę ir savivaldos principais reguliuoti savo veiklą. Šios privile-

3 Krannich, J. M.; Holbrook, J. R.; McAdams, J. J. Beyond Thinking Like a Lawyer and the Traditional Legal Paradigm: Toward a Comprehensive View of Legal Education. *Denver University Law Review*. 2008-2009, 86(2): 381.

4 Sheldon, K. M.; Krieger, L. S. Understanding the Negative Effects of Legal Education on Law Students: A Longitudinal Test and Extension of Self-Determination Theory. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2007, 33(6): 888–895.

5 Mounteer, J. E. Depression Among Lawyers. *Colorado Law Review*. 2004, 33: 36.

6 Fromm, E. *Žmogus sau: etikos psichologijos tyrimas*. Kaunas: Verba vera, 2008, p. 7.

7 Hellman, L. K. At the Intersection of Curricular and Pedagogical Choices in Legal Education: Collision or Harmonious Merger? *IALS Conference on Teaching, Legal Education and Strategic Planning* [interaktyvus]. University of Buenos Aires, Argentina. April 13-15, 2011, p. 1 [žiūrėta 2012-05-07]. <<http://www.ialsnet.org/meetings/teaching/papers.html>>. Polisher. Curriculum and Pedagogy. s. s development; vice of society as an identity - shaping element of the role of lawyer.

gijos pagrindas yra teisininkų profesijos garantija visuomenei, kad teisininkai bus etiški, kompetentingi, gebantys derinti privačius ir viešuosius interesus⁸. Kita vertus, jei teisininkai nesilaiko šio standarto, būtų galima daryti išvadą, jog nėra priežasties licencijuoti teisinių paslaugų (pvz., advokatų, notarų, antstolių) teikimo bei palikti jų profesinei savireguliacijai. Be to, nors Lietuvos viešajame diskurse galime pastebėti nemažai diskusijų apie vertybinių nuostatų, dorovės, etikos ir moralės svarbą valstybės tarnyboje, teisėtvarkos ir teisminės institucijose, taip pat ir privačiuose santykiuose bei aukščiausio lygio dorovinės ir etinės retorikos, atskirų teisinių profesijų etikos kodeksuose⁹, tačiau teisininkai yra neretai kaltinami teisiniu nihilizmu, klanine sistema ir protekcionizmu. Taigi, kyla klausimas, ar profesinės teisininkų etikos formalizavimas padeda formuoti aukštesnius moralinius standartus praktinėje teisininkų veikloje.

Šiame kontekste įdomus yra prof. Christopherio H. Meyerso, analizuojančio teisininko profesijos etinių normų ir pamatinių bendražmogiškų dorovinių vertybių santykį, tyrimas. Jis palygino teisininkų etikos normas su taisyklėmis, kurių mokomi vaikai, lankantys vaikų darželius (pvz., „1. nemeluok, nesukčiauk ir neapgaukinėk; 2. stenkis kiek gali; 3. būk patikimas draugas; 4. jei patyrei nesėkmę ar padarei klaidą, pasikalbėk apie tai su kuo nors; 5. laimėti nėra svarbiausia; 6. svarbiausia, džiaukis tuo, ką darai, nes tu esi tik vaikas.“) ir nustatė, kad paprastai teisininkų veiklą reglamentuojančios etikos normos apima bent penkias iš išvardintų vaikams diegiamų vertybinių nuostatų. Dažniausiai šios nuostatos yra išdėstytos teisės normose itin techniškai ir su daugybe išimčių, tačiau šeštosios paminėtos vertybinės nuostatos – džiaugtis tuo, ką darai – žinoma, nerasime nė vienoje iš profesinių etinių normų. Minėto mokslininko nuomone, šios nuostatos taikymas, matyt, pagerintų ne tik teikiamų paslaugų, bet ir teisininkų gyvenimo kokybę. Šiame kontekste reikėtų sutikti su prof. Meyerso požiūriu, kad šiuolaikinės etikos normos, įgavusios sofistikuotą pavidalą ir neretai suprantamos tik patiems teisininkams, nėra įkvėpimo šaltinis, skatinantis teisininkus elgtis tiesiog sąžiningai ir dorai. Atvirkščiai, šios taisyklės neretai veikia kaip baudžiamojo kodekso straipsniai, kuriuos svarbu kaip nors apeiti, kad tik nepažeidus¹⁰.

-
- 8 Pearce, R. G. Teaching Ethics Seriously: Legal Ethics as the Most Important Subject in Law School. *Loyola University Chicago Law Journal*. 1998, 29: 721 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-05-07]. <<http://ssrn.com/abstract=1611266>>.
- 9 Pvz., Lietuvos advokatų etikos kodekse nutatyta, jog „Advokato profesinė veikla reikalauja laikytis teisinių ir moralinių įpareigojimų klientui, teismams ir kitoms institucijoms, advokatūrai bei visuomenei. Advokatas visada privalo saugoti profesinę garbę ir orumą ir nediskredituoti advokato vardo, duotos priesaikos ir teisingumo idėjos.“ Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2005 m. spalio 27 d. įsakymas Nr. 1R-345 „Dėl Lietuvos advokatų etikos kodekso skelbimo“. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 130–4681. Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodekse numatyta, jog teisėjai vadovaujasi tokiais pagrindiniais elgesio principais: pagarba žmogui; pagarba ir lojalumas valstybei; teisingumas ir nešališkumas; nepriklausomumas; konfidencialumas; skaidrumas ir viešumas; sąžiningumas ir nesavanaudiškumas; padarumas; pavyzdingumas; pareigingumas; solidarumas; profesinės kvalifikacijos kėlimas. Visuotinio teisėjų susirinkimo 2006 m. birželio 28 d. sprendimas Nr. 12 P-3, Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodeksas [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-05-07]. <<http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teismu-savivalda-teiseju-garbes-teismas/teismu-savivalda-teiseju-garbes-teismas-apie/>>.
- 10 Meyer, C. All I Really Need to Know about Legal Ethics I Learned in Law School. *Advocate (Idaho)*. 2000, 43: 15.

Todėl analizuojant galimybes aukštojoje mokykloje formuoti būsimų teisininkų vertybines nuostatas, viena pagrindinių problemų, išskiriamų šiame diskurse, yra ta, jog būsimi teisininkai yra mokomi tiesiog etikos taisyklių ir su jomis susijusios taikymo praktikos¹¹, nors, kaip rodo prof. Meyerso tyrimas ir teisinė praktika, neretai teisininkai sugeba suderinti visuomenės požiūriu amoralų elgesį ir nustatytų etikos normų laikymąsi.

2. Universiteto vaidmuo, lavinant teisininkų vertybines nuostatas

Edukologų bei psichologų tyrimai rodo¹², kad aukštoji mokykla gali reikšmingai prisidėti prie studijuojančiųjų vertybinių nuostatų ugdymo, todėl profesinės etikos svarbos suvokimo ir laikymosi ugdymas išskiriamas kaip vienas svarbiausių ir kartu nepakeičiamų ne tik teisės, bet ir, pavyzdžiui, medicinos, ekonomikos, inžinerijos, ir kitų studijų programų turinio reikalavimų. Kita vertus, analizuojant Lietuvos teisės aktus, reglamentuojančius reikalavimus teisės studijų programoms, pasakytina, kad teisininko etikos arba profesinės teisininko atsakomybės kursas nėra tarp privalomų dalykų nei teisėjų kvalifikaciniuose reikalavimuose¹³, nei 2008 m. vasario 20 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarime dėl teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymo nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas¹⁴, o teisės studijų krypties apraše¹⁵ profesinės etikos dalykas yra paminėtas tik tarp kitų socialinių mokslų žinias teikiančių, neteisinių dalykų, skirtingai nei kitose šalyse, kuriose šis kursas yra tarp privalomų būsimiems teisininkams išklaudyti dalykų¹⁶. Kita vertus, atlikus Lietuvos aukštųjų

11 Kelly, M. Ethics for Lawyers and Judges. *T.M. Cooley J. Prac. & Clinical L.* 2009, 11.

12 Pearce, R. G., *supra* note 8, p. 732–735.

13 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. spalio 4 d. nutarimas Nr. 1568 „Dėl kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 97-4288.

14 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. spalio 4 d. nutarimu Nr. 1568 „Dėl Kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, patvirtinimo“, patvirtintų Kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, atitikties Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 51 straipsnio 1 daliai (2002 m. sausio 24 d., 2004 m. gegužės 18 d., 2006 m. birželio 1 d. redakcijos), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo pakeitimo įstatymo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 5 straipsnio 1 daliai“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 23-852.

15 Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. rugpjūčio 19 d. įsakymas Nr. V-1385 „Dėl teisės studijų krypties aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 102-5306.

16 Pavyzdžiui, jau nuo 1974 m. JAV akreditavimo reikalavimai aukštosioms mokykloms nustato, jog teisės studijų programoje privalo būti etikos dalykas. Barry, B. E.; Ohland, M. W. Applied Ethics in the Engineering, Health, Business, and Law Professions: A Comparison. *Journal of Engineering Education*. 2009, p. 379. Kanadoje, įvedus naują nacionalinį standartą, asmenims, baigusiems teisės studijas ir norintiems verstis teisininko praktika, būtina išmanyti ir suprasti etikos reikalavimus, susietus su teisės praktika Kanadoje.

Harrington, J. The New National Standard for the Canadian Common Law Degree: What place for internationalization in our Strategic Planning? *Conference on Teaching, Legal Education and Strategic Planning* [interaktyvus]. University of Buenos Aires, Argentina. April 13-15, 2011, p. 5 [žiūrėta 2012-05-07]. <<http://www.ialsnet.org/meetings/teaching/papers.html>>.

mokyklų siūlomų teisės studijų programų analizę, matyti, kad teisininkų etikos dalykas ne visuomet yra tarp privalomų ar net pasirenkamų dalykų. Akivaizdu, kad nepakankamas dėmesys šiam klausimui teisininkų rengime sudaro neteisingą įspūdį, jog tai nėra svarbiausias teisininkui dalykas. Beje, Lietuvoje, kaip ir JAV, klausimai, susiję su etikos normų išmanymu, yra įtraukiami į teisininkų asociacijų egzaminą, kurį privalo išlaikyti asmenys, siekiantys tapti praktikuojančiais teisininkais. Be to, net ir praktikuojantys teisininkai privalo nuolat atnaujinti žinias, tarp jų ir etikos normų išmanymą.

Teisininkų etikos kursas neturi senų dėstymo tradicijų ne tik Lietuvoje, bet ir JAV¹⁷. Tik nuo 1974 m. akreditavimo reikalavimai aukštosioms mokykloms nustato, jog teisės studijų programoje privalo būti etikos dalykas¹⁸, be to, išaugo šio dalyko svoris laikant advokatūros egzaminą. Votergerio skandalas¹⁹ buvo akstinas griežtinti teisininkų etikos reikalavimus bei šio kurso privalomumą rengiant teisininkus. Kita vertus, net jei šis kursas ir yra privalomas įtraukas į studijų programą, tyrimai rodo, jog dėl kurso turinio ir dėstymo metodikos studijuojantieji jį vertino kaip vieną lengviausių, reikalaujančių mažiau laiko ir pastangų ir atitinkamai mažiau vertingą jų išsilavinimui²⁰. Toks šios disciplinos vertinimas formuoja būsimų teisininkų požiūrį, jog etika teisininkams iš principo nėra labai svarbi. Šios nuostatos formavimąsi, anot prof. Deborah L. Rhode, labiausiai veikė pačių teisės mokyklų ir akademinės bendruomenės požiūris. Teisininkų etikos ar profesinės atsakomybės kursas neretai buvo dėstomas pradedančių dėstytojų su tikslu tiesiog atitikti akreditavimo reikalavimus bei akcentuojant taisykles, kurios yra advokatūros egzaminu programoje. Kita problema, kurią nurodo prof. Rhode, yra ta, kad etinės taisyklės neretai išdėstomos be konteksto, o studijuojantieji etines vertybes vertina kaip bet kokias kitas normas, kur teisininko vaidmuo neretai yra būti „velnio advokatu“, tačiau etinių principų analizei toks metodas dažniausiai nėra priimtinas. Kita vertus, keičiasi studijuojančiųjų požiūris į išsilavinimą, jie vis labiau tampa mokymo paslaugos vartotojais (ypač neakivaizdinėse, nuotolinėse studijose), o ne dalyviais ir daugeliu atveju siekia tik tų žinių, kurios jiems tiesiog padėtų išlaikyti atitinkamus egzaminus, siekiant tapti praktikuojančiu teisininku²¹. Pripažinus minėtas problemas, aktyviai diskutuojama apie reformas šioje srityje.

Anot Rogerio C. Cramtono ir Susanos P. Koniak, „etika išlieka nemylimas teisinio lavinimo vaikas.“²² Šių mokslininkų atliktas tyrimas rodo, kad netgi daugelis teisės

17 Pearce, R. G., *supra* note 8, p. 722–725.

18 Barry, B. E.; Ohland, M. W. Applied Ethics in the Engineering, Health, Business, and Law Professions: A Comparison. *Journal of Engineering Education*. 2009, p. 379.

19 JAV XX a. 8-ojo dešimtmečio skandalas, galiausiai lėmęs JAV prezidento Niksono atsistatydinimą 1974 m. rugpjūčio 9 d. Per šį skandalą paaiškėjo, kad Respublikonų partijos komiteto nurodymu buvo įsibrauta į Demokratų partijos būstinę Vašingtone, „Votergerio“ („Watergate“) viešbutyje, ir mėginama įrengti klausymosi aparatūrą.

20 Pearce, R. G., *supra* note 8.

21 Rhode, D. L. Teaching Legal Ethics. *St. Louis U. L.J.* 2007, 51: 1043, 1048.

22 Cramton, R. C.; Koniak, S. P. Rule, Story, and Commitment in the Teaching of Legal Ethics. *Wm. & Mary L. Rev.* 1996, 38: 146 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-05-07]. <<http://scholarship.law.wm.edu/wmlr/vol38/iss1/9>>.

srities profesorių yra įsitikinę, kad teisinės etikos neįmanoma išmokyti arba jos neverta mokyti²³. Tokia pozicija paprastai grindžiama tokiais esminiais ideologiniais argumentais: 1) profesinio teisininkų rengimo tradicija ir praktika ir taip užtikrina, jog teisininkai turi būti etiški, kaip savaime suprantamą dalyką; 2) etika, dorovė yra neteisinis dalykas; 3) svarbiausios asmens vertybinės nuostatos yra iš esmės statiškos ir paprastai jau susiformavusios dar iki studijų universitete²⁴. Pirmasis argumentas, kad teisininkų rengimo tradicija ir praktika ir taip užtikrina, jog teisininkai elgtųsi etiškai, remiasi tuo, kad, pirma, teisininkai saugo reputaciją, antra, tikima, kad studijuojant teisines disciplinas etinės dilemos analizuojamos savaime, tam neskiriant ypatingo dėmesio²⁵. Deja, tyrimai rodo, kad nei profesinė aplinka, nei teisinės studijos, kurios turėtų formuoti būsimą teisininko charakterį, neužtikrina, jog teisininkai laikytųsi etiško elgesio standartų. Atvirkščiai, dėl teisinių paslaugų komercializacijos pripažįstama, jog teisininkų etika smunka tiek vertinant etikos normų laikymąsi, tiek ir tarnavimą bendrajam gėriui. Tuo pat metu sutariama, kad teisininkus drausminanti sistema nėra pakankamai efektyvi. Pagrindžiant argumentą, jog etika yra neteisinis ir todėl teisininkams mažai reikalingas dalykas, dažnai įrodinėjama, jog etikos dėstymas yra tik moralizavimas ir pernelyg paprastai suvokiamų doktrinų dėstymas²⁶. Prof. Felixo Coheno nuomone, akademinis požiūris į teisės mokslą taip pat prisideda prie nuostatos, jog mokslas turi remtis faktais, o ne moralinėmis vertybėmis, nes, pavyzdžiui, „fizikoje, seniausiame ir labiausiai pažengusiame moksle, nėra vietos moralei“²⁷, todėl, atitinkamai, kyla klausimas, kodėl gi teisės moksle kam nors turėtų rūpėti etika, moralė ar dorovė²⁷. Pasakytina, kad pozityvistinė teisinio mąstymo tradicija taip pat lemia, jog, nagrinėjant ir sprendžiant ginčus, stengiamasi atsiriboti nuo moralinių, vertybinių klausimų, apsiribojant faktų atitikimo teisei vertinimu. Dažna situacija ir teisinių dalykų studijose, kai, studentui iškėlus vertybinę dilemą nagrinėjamu teisiniu klausimu, toks klausimas vertinamas kaip nesusijęs su dalyko esme²⁸. Tačiau minėti argumentai šiuolaikinėje mokslinėje literatūroje vertinami kaip anachronizmas²⁹. Vertybinė argumentacija šiuo metu pripažįstama bei vertinama ir moksliniame diskurse³⁰. Mokslinė bendruomenė pripažįsta, kad mokslas ir etika yra neatsiejami, o moksliniai tyrimai turi būti atliekami atsakingai³¹. Atremiant argumentą, jog universitete negali būti formuojamos vertybinės nuostatos, nes studentai yra suaugę

23 Cramton, R. C.; Koniak, S. P., *supra* note 22, p. 146–147.

24 Pearce, R. G., *supra* note 8, p. 720.

25 Cramton, R. C.; Koniak, S. P., *supra* note 22, p. 146–147.

26 Rhode, D. L. Ethics by the Pervasive Method. *J. Legal Educ.* 1992, 42, p. 48–49.

27 Cohen, F. S. Modern Ethics and the Law. *Brook. L. Rev.* 1934-1935, 33: 35.

28 Wilkins, D. B. Redefining the Professional in Professional Ethics: An Interdisciplinary Approach to Teaching Professionalism. *Law & Contemp. Probs.* 1995, 58: 241.

29 Pearce, R. G., *supra* note 8, p. 731.

30 Abramson, E. M. Puncturing the Myth of the Moral Intractability of Law Students: The Suggestiveness of the Work of Psychologist Lawrence Kohlberg for Ethical Training in Legal Education. *Notre Dame J.L. Ethics & Pub. Pol'y.* 1993, 7: 223.

31 *On Being a Scientist: A Guide to Responsible Conduct in Research*. Third Edition, joint publication of National Academy of Sciences, National Academy of Engineering, and Institute of Medicine, 2009.

žmonės, kurių vertybės jau būna suformuotos prieš studijas, pasakytina, kad, anot Johno Mixono ir Roberto Schuwerko, nors būsimų teisininkų vertybės jau yra suformuotos šeimos, visuomenės ir Bažnyčios, tačiau, ateidami studijuoti, jie turi palyginti neaiškų ir nesusiformavusį supratimą, ką reiškia būti „geru teisininku“³². Be to, tyrimai rodo, kad suaugusio žmogaus vertybės, taip pat ir emocinis intelektas yra vystomi, ir netgi labiau nei kognityviniai gebėjimai, kuriems teisės studijose skiriamas didžiausias dėmesys³³.

Pensilvanijos universiteto profesinės atsakomybės centro dėstytojai išskyrė tokias pagrindines prielaidas dėl etikos kurso dėstymo universitete³⁴: pagrindinis dėmesys etikos kurse turi būti skiriamas ne etiką reglamentuojantiems teisės aktams, kurie yra kintami, be to, vis daugiau teisininkų dirba ne vienoje jurisdikcijoje, bet studijuojančiojo susivokimui, kad profesionalus elgesys yra ne taisyklių laikymasis, bet sprendimų, suderinamų su teisine sąmone, priėmimas. Teismų, etikos komisijų, garbės teismų bylos ir sprendimai taip pat yra nepakankami šaltiniai teisinės etikos visapusiškam suvokimui. Šių šaltinių privalumas ir kartu trūkumas yra tas, kad bylos baigtis yra žinoma, be to, surašytame sprendime paprastai situacija perteikiama pernelyg supaprastintai ir paviršutiniškai, susitelkiant ties pagrindiniu teisiniu klausimu bei atsiribojant nuo kitų aplinkybių ar dilemų, kurios gali būti problemos priežastis. Patyrusių etikos dėstytojų nuomone, veiksmingiausia etikos kurse naudoti vaizdo situacijas, integruotas su skaitiniais, taip sujungiant eksperimentinį ir analitinį mokymo metodus. Be to, vargu ar dėstytojo kaip moralisto ir viešojo intereso gynėjo vaidmuo etikos kurse yra tinkamiausias, šio kurso tikslas yra padėti studijuojantiems patiems kurti savo teisinę savimone, atpažinti ir suvokti teisiniam sąmoningumui kylančias dilemas, o ne į jas atsakyti, nes neretai teisingų atsakymų nėra, todėl paviršutinis aiškumas ir trivialumas ten, kur jo nėra, neprišlida prie visapusiškesnio reiškinio supratimo. Daug svarbiau, kad dėstytojas padėtų studentui atpažinti dominuojantį požiūrį į teisininko vaidmenį ir paskatintų apmąstyti ir išdiskutuoti šio požiūrio vertybinį pagrindą bei kaitą.

Svarbiausi etikos kurso gebėjimai ir žinios: suvokti ir įsisauginti etikos standartų prigimtį ir šaltinius, priemones, kuriomis etikos standartai yra įgyvendinami, bei užtikrinti jų laikymąsi bei gebėjimas atpažinti ir spręsti etines dilemas. Bylomis ir diskusijomis paremtas etikos kurso dėstymas yra labiausiai paplitęs etikos kurso dėstymo metodas³⁵. Kai kurių autorių nuomone, etikos dėstymas teisės studijose turėtų būti tęstinis, t. y. turėtų prasidėti įvade į teisės studijas bei būti sudėtine beveik visų teisinių dalykų dalimi³⁶. Atrodytų, kodėl gi nepakanka išdėstyti etikos vienu kursu, o būtina integruoti etines dilemas į materialinės teisės dėstymą. Visų pirma dėl to, kad praktikoje

32 Mixon, J.; Schuwerk, R. P. Personal Dimension of Professional Responsibility. *Law & Contemp. Probs.* 1995, 58: 98.

33 Goleman, D. *Working with emotional intelligence*. Bantam, 1998.

34 Spaeth, E. B.; Perry, J. G.; Wachs, P. B. Teaching legal ethics: Exploring the continuum. *Law and Contemporary Problems*. 1995, 58(3/4): 153–172.

35 Barry, B. E.; Ohland, M. W. Applied Ethics in the Engineering, Health, Business, and Law Professions: A Comparison. *Journal of Engineering Education*. 2009, p. 381.

36 Spaeth, E. B.; Perry, J. G.; Wachs, P. B., *supra* note 34.

etinės problemos neiškyla atskirai nuo kitų praktinių klausimų. Teisininkų etikos kursas paprastai dėstomas sistemiškai ir struktūrizuotai, pavyzdžiui, apie interesų konfliktus, konfidencialumą ir pan., o praktikoje etinė dilema paprastai neturi temos pavadinimo. Kita vertus, nagrinėjant tam tikrus etinius klausimus, kurie iškyla materialinės teisės kontekste, teisininko profesionalumas pasireiškia per kompleksinį problemos vertinimą, kitaip neišvengiamas paviršutiniškumas. Pavyzdžiui, nagrinėjant teisininko kaip kliento patarėjo ir atstovo pareigas šeimos byloje dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, teisininko profesionalumas priklauso nuo to, kaip jis sugeba įvertinti „geriausią vaiko interesą“. Taigi, etikos kurso moduliai atskirų teisės šakų kursuose gali tapti tiltais tarp akademinės aplinkos ir teisinės praktikos.

Pavyzdžiui, vienas iš pasiūlymų yra, jog šis kursas būtų dėstomas, taikant kitus, nei įprasta, dėstymo metodus, pavyzdžiui, inscenizavimą, vaidinimą³⁷. Konteksto stokos problemą siūloma spręsti etinių dilemų sprendimą įtraukiant į specializuotus, ypač klinikiškus, dalykus.

Akivaizdu, kad šios priemonės nebūtinai padės išspręsti vertybių formavimo problemą, todėl verta panagrinėti kitas literatūroje minimas priemones, darančias įtaką moralei asmens raidai.

3. *Artes liberales* išsilavinimo reikšmė ugdant asmens vertybines nuostatas

Teisininkų etikos kursas, koks jis tobulus bebūtų, jokių būdu nėra vienintelė priemonė ugdyti būsimų teisininkų vertybines nuostatas. Psichologų atlikti tyrimai rodo, kad asmuo į etinę dilemą reaguoja priklausomai nuo jo moralinio suvokimo išsivystymo lygmens. Kita vertus, suvokimas, kas yra etiška, o kas ne, nebūtinai suponuoja etišką elgesį. Šiame kontekste paminėtina žymaus asmens moralinės raidos tyrinėtojo prof. Lawrenso Kohlbergo moralinės raidos hierarchija. Remiantis šia teorija, skiriami trys asmens moralinės raidos lygmenys, kiekvienas jų skirstomas į dvi stadijas³⁸. Anot autoriaus, kiekvieno individo moralinė raida vyksta etapais, tačiau paskutinę šeštąją stadiją pasiekia tik labai ribotas skaičius individų. Jo nuomone, du trečdaliai suaugusių žmonių visavertiškai egzistuoja būdami ketvirtojoje moralinės raidos stadijoje.

37 Collett, T. S. Teaching Professional Responsibility in the Future: Continuing the Discussion. *Wm. & Mary L. Rev.* 1998, 39: 439, 448.

38 Kohlberg, L. The Philosophy of Moral Development: Moral Stages and the Idea of Justice. *Essays on Moral Development*. Vol. 1. New York, 1981.

2 lentelė. Kohlbergo moralinės raidos taksonomija³⁹

Lygmuo ir stadijos	Tinkamas elgesys
I. Ikikonvencinis lygmuo	
1 stadija: bausmės ir paklusnumo	Vienintelė tinkamo elgesio priežastis yra bausmės vengimas
2 stadija: abipusės naudos praktiškoji moralė	Asmuo supranta, kad visi turi savų interesų ir juos reikia derinti, norint įgyvendinti savus
II. Konvencinis lygmuo	
1 stadija: atitiktis kitų lūkesčiams, recepcinė	Asmens sprendimus veikia artimųjų, grupės, kuriai priklauso individas, lūkesčiai, siekis juos pateisinti
2 stadija: socialinės, institucinės sistemos bei tvarkos laikymosi	Asmuo gerbia ir laikosi esamos socialinės tvarkos, įstatymų
III. Pokonvencinis lygmuo	
1 stadija: prigimtinių žmogaus teisių ir socialinio kontrakto sąveikos įsisąmoninimas	Asmuo yra aiškiai įsisąmoninęs tam tikrų vertybių, pvz., gyvybės, laisvės ir pan., svarbą ir visuomeninės tvarkos prasmę jas puoselėjant, todėl racionaliai gali kritikuoti socialinę tvarką. Moralus elgesys priklauso nuo vertybinių standartų
2 stadija: universalių moralinių etinių principų	Asmuo įsitikinęs, kad visiems privalomi etiniai, moraliniai principai yra pirmesni už juridiskai įtvirtintas prievoles

Kohlbergo modelis buvo pristatytas 1969 metais ir taikomas bei tobulinamas iki šiol. Pabrėžtina, kad remiantis šiuo metodu pasaulyje gana plačiai taikomi moralinio suvokimo ir argumentavimo vertinimo metodai, pavyzdžiui, tokie kaip *Moral Judgment Interview* (MJI), kai tiriamiesiems duodama spręsti moralines dilemas ir vertinamas respondentų argumentavimas žodžiu, o ne teisingi atsakymai. Kiti labiausiai paplitę moralinio vertinimo metodai *Defining Issue Test* (DIT) ir *Sociomoral Reflection Measure* (SRM), kurie yra labiau standartizuoti ir jų rezultatai gali būti apdoroti informacinėmis priemonėmis⁴⁰.

Beje, didelė dalis tyrimų remiantis Kohlbergo moralinio vertinimo modeliu buvo atlikti siekiant nustatyti moralinio išsivystymo priklausomybę nuo amžiaus, lyties, išsi-

39 Plačiau apie Kohlbergo moralinės raidos teoriją ir jos kritiką žr. Briedis, M.; Kazlauskas, E. Kognityvioji psichologija ir moralės filosofija: ar tvirtos kognityvinės ir moralinės raidos paralelės? *Problemos*. 2008, 74: 150–161.

40 Applied Ethics in the Engineering, Health, Business, and Law Professions: A Comparison. *Journal of Engineering Education*. 2009, p. 384.

lavinimo, kultūros ar religijos. Nesigilinant į šių tyrimų rezultatus, įdomu tai, kad buvo pastebėtas neabejotinas ryšys tarp moralinio suvokimo išsivystymo lygmens ir asmens išsilavinimo apskritai⁴¹. Šiame kontekste pabrėžtina *artes liberales* išsilavinimo reikšmė, nes jau Senovės Graikijoje išsilavinimas buvo laisvą žmogų nuo vergo skiriantis bruožas⁴². Pagal tradicinį Lietuvoje teisės studijų modelį, jau nuo pirmojo teisės studijų kurso daugiausiai dėmesio skiriama specialybės disciplinų studijoms, tai yra jau pirmame semestre ką tik mokyklą pabaigusiam jaunuoliui tenka gilintis į teisės istorijos, romėnų teisės ar net teisės teorijos niuansus, tačiau sužinoti daugiau apie bent keletą iš 7 tradicinių laisvųjų menų, pavyzdžiui, logiką, retoriką, muziką ar aritmetiką, jis neretai neturi jokių galimybių, todėl tokiems žmonėms neretai klįjuojama toliau savo specialybės, t. y. teisės ar dar blogiau įstatymo, nieko nematančiųjų etiketė. Anot prof. Victoro de Muncko, „laisvieji menai reikalingi tam, kad žmogus būtų visapusiškai kultūringas“, o aukštosiose mokyklose vis daugiau dėmesio turėtų būti skiriama ne konkrečioms disciplinoms, bet etinio, kritinio požiūrio ugdymui⁴³. Todėl pritarėtume pozicijai, jog universitete turi būti siekiama suteikti studijuojančiajam kuo platesnį požiūrį, kad ir kokią studijų programą jis studijuotų⁴⁴.

Išvados

1. Teisinių rengimo klausimais diskutuojantys mokslininkai vienareikšmiškai pripažįsta etinių, moralinių, vertybinių nuostatų ugdymo svarbą. Šių gebėjimų stoka gali turėti įtakos ne tik visuomenės pasitikėjimui teisininko profesija, bet ir jau praktikuojančių teisininkų pasitenkinimo darbu, pasitikėjimo savimi bei savo darbo prasmingumo vertinimui. Deja, teisininkus Lietuvoje rengiančiose aukštųjų mokyklų programose teisininko etikos arba profesinės teisininko atsakomybės kursas nėra tarp privalomų dalykų, nors akivaizdu, kad nepakankamas dėmesys šiam klausimui sudaro neteisingą įspūdį, jog etika yra ne pagrindinis dalykas teisininkui.

2. Pozicija, jog vertybinių nuostatų išugdyti neįmanoma ar neverta, yra grindžiama tokiais esminiais argumentais: 1) teisininkų rengimo tradicija ir praktika savaime

41 Applied Ethics in the Engineering, Health, Business, and Law Professions: A Comparison, *supra* note 40, p. 383, taip pat žr. Kohlberg, L., *supra* note 38.

42 Laisvas žmogus turėjo galimybę įgyti *artes liberales* išsilavinimą, o vergas – galėjo mokytis tik amato. Kai kurie vergai buvo įgiję tikrai vertingų gebėjimų ir galėjo būti netgi geresni tam tikrų sričių specialistai nei jų šeimininkai, bet jie negalėjo kalbėti viešai ar dalyvauti visuomeniniame gyvenime. Taigi terminas „liberalus“ yra kilęs iš graikiško žodžio *eleutherios* ir reiškia „laisvė“ bei buvo vartojamas kontrastui tarp laisvų žmonių ir vergų pabrėžti. Connor, W. R. Liberal Arts Education in the Twenty-First Century. [interaktyvus]. Kenan Centre Quality Assurance Conference, Chapel Hill, North Carolina, MAY 19-20, 1998 [žiūrėta 2012-05-07]. <<http://www.aale.org/pdf/connor.pdf>>.

43 *Artes liberales* tradicija ir jos vaidmuo Vytauto Didžiojo universitete [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-05-07]. <[http://www.vdu.lt/public/var/userfiles/file/artes_liberales_LT\(1\).pdf](http://www.vdu.lt/public/var/userfiles/file/artes_liberales_LT(1).pdf)>.

44 Nors liberaliųjų menų išsilavinimo idėja siekia antikos laikus, o modelis formavosi viduramžių Europoje, moderniaisiais laikais šis modelis paprastai perimamas iš JAV, pvz., Harvardo universitetas laikosi modernios *artes liberales* studijų sistemos modelio, jo pavyzdžiu buvo pasekta ir atkuriant Vytauto Didžiojo universitetą Lietuvoje.

užtikrina, jog teisininkai privalo būti etiški; 2) moralė bei dorovė yra neteisiniai dalykai; 3) svarbiausios asmens vertybinės nuostatos jau yra susiformavusios iki studijų universitete (šis teiginys straipsnyje pateikiamais tyrimais ir argumentais yra paneigiamas). Aukštoji mokykla gali ir turi prisidėti prie studijuojančiųjų vertybinių nuostatų ugdymo ir tai yra vienas svarbiausių teisės studijų programų turinio reikalavimų.

3. Pagrindinis dėmesys etikos kurse turi būti skiriamas ne etiką reglamentuojantiems teisės aktams, kurie yra kintami, bet tikslui padėti studijuojantiems patiems kurti savo teisinę savimone, atpažinti ir suvokti teisiniam sąmoningumui kylančias dilemas, atpažinti dominuojančias pažiūras į teisininko vaidmenį ir paskatinti apmąstyti ir išdiskutuoti šių pažiūrų vertybinį pagrindą bei kaitą.

4. Teisininkų etikos kursas, koks jis tobulus bebūtų, jokių būdu nėra vienintelė priemonė ugdyti asmens vertybines nuostatas. Šiame kontekste pabrėžtina *artes liberales* išsilavinimo reikšmė, kadangi žymaus asmens moralinės raidos tyrinėtojo prof. Kohlbergo ir jo pasekėjų tyrimai rodo, jog yra ryšys tarp moralinio suvokimo išsivystymo lygmens ir asmens bendro išsimokslinimo bei erudicijos.

Literatūra

- Abramson, E. M. Puncturing the Myth of the Moral Intractability of Law Students: The Suggestiveness of the Work of Psychologist Lawrence Kohlberg for Ethical Training in Legal Education. *Notre Dame J.L. Ethics & Pub. Pol'y.* 1993, 7.
- Barry, B. E.; Ohland, M. W. Applied Ethics in the Engineering, Health, Business, and Law Professions: A Comparison. *Journal of Engineering Education.* 2009, p. 377–388.
- Briedis, M.; Kazlauskas, E. Kognityvioji psicologija ir moralės filosofija: ar tvirtos kognityvinės ir moralinės raidos paralelės? *Problemos.* 2008, 74: 150–161.
- Cohen, F. S. Modern Ethics and the Law. *Brook. L. Rev.* 1934-1935, 33.
- Collett, T. S. Teaching Professional Responsibility in the Future: Continuing the Discussion. *Wm. & Mary L. Rev.* 1998, 39.
- Connor, W. R. Liberal Arts Education in the Twenty-First Century [interaktyvus]. *Kenan Centre Quality Assurance Conference, Chapel Hill, North Carolina, May 19-20, 1998* [žiūrėta 2012-05-07]. <<http://www.aale.org/pdf/connor.pdf>>.
- Cramton, R. C.; Koniak, S. P. Rule, Story, and Commitment in the Teaching of Legal Ethics. *Wm. & Mary L. Rev.* 1996, 38 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-05-07]. <<http://scholarship.law.wm.edu/wmlr/vol38/iss1/9>>.
- Gruodyte, E.; Kiršienė, J. Legal Education in Lithuania: Guidelines for Quality Improvement in Accordance With the Bologna Process. *Inžinerinė Ekonomika-Engineering Economics.* 2011, 3.
- Gruodytė, E.; Kiršienė, J. Teisės studijų kokybės tobulinimo gairės esminių studijų kokybės parametrų užtikrinimo kontekste. *Jurisprudencija.* 2011, 18(3): 1177–1194.
- Harrington, J. The New National Standard for the Canadian Common Law Degree: What place for internationalization in our Strategic Planning? *Conference on Teaching, Legal Education and Strategic Planning* [interaktyvus]. University of Buenos Aires, Argentina. April 13-15, 2011 [žiūrėta 2012-05-07]. <<http://www.ialsnet.org/meetings/teaching/papers.html>>.
- Hellman, L. K. At the Intersection of Curricular and Pedagogical Choices in

- Legal Education: Collision or Harmonious Merger? *IALS Conference on Teaching, Legal Education and Strategic Planning* [interaktyvus]. University of Buenos Aires, Argentina. April 13-15, 2011 [žiūrėta 2012-05-07]. <<http://www.ialsnet.org/meetings/teaching/papers.html>>.
- Goleman, D. *Working with emotional intelligence*. Bantam, 1998.
- Fromm, E. *Žmogus sau: etikos psichologijos tyrimas*. Kaunas: Verba vera, 2008.
- Kelly, M. *Ethics for Lawyers and Judges. T.M. Cooley J. Prac. & Clinical L.* 2009, 11.
- Krannich, J. M.; Holbrook, J. R.; McAdams, J. J. Beyond Thinking Like a Lawyer and the Traditional Legal Paradigm: Toward a Comprehensive View of Legal Education. *Denver University Law Review*. 2008-2009, 86(2): 381–404.
- Kohlberg, L. *The Philosophy of Moral Development: Moral Stages and the Idea of Justice. Essays on Moral Development*. Vol. 1. New York, 1981.
- Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2005 m. spalio 27 d. įsakymas Nr. 1R-345 „Dėl Lietuvos advokatų etikos kodekso skelbimo“. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 130-4681.
- Visuotinio teisėjų susirinkimo 2006 m. birželio 28 d. sprendimas Nr. 12 P-3, Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodeksas [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-05-07]. <<http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teismu-savivalda-teiseju-garbes-teismas/teismu-savivalda-teiseju-garbes-teismas-apie/>>.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. spalio 4 d. nutarimu Nr. 1568 „Dėl Kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, patvirtinimo“ patvirtintų Kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, atitikties Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 51 straipsnio 1 daliai (2002 m. sausio 24 d., 2004 m. gegužės 18 d., 2006 m. birželio 1 d. redakcijos), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo pakeitimo įstatymo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 5 straipsnio 1 daliai“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 23-852.
- Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. rugpjūčio 19 d. įsakymas Nr. V-1385 „Dėl teisės studijų krypties aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 102-5306.
- Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2009 m. sausio 5 d. įsakymu Nr. ISAK-16 sudarytos darbo grupės siūlymai [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-05-07]. <http://www.smm.lt/msr/docs/Rekomend_09_02_09.doc>.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. spalio 4 d. nutarimas Nr. 1568 „Dėl kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 97-4288.
- Meyer, C. All I Really Need to Know about Legal Ethics I Learned in Law School. *Advocate (Idaho)*. 2000, 43.
- Mixon, J.; Schuwerk, R. P. Personal Dimension of Professional Responsibility. *Law & Contemp. Probs*. 1995, 58.
- Mounteer, J. E. Depression Among Lawyers. *Colorado Law Review*. 2004, 33: 35–37.
- Pearce, R. G. Teaching Ethics Seriously: Legal Ethics as the Most Important Subject in Law School. *Loyola University Chicago Law Journal*. 1998, 29 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-05-07]. <<http://ssrn.com/abstract=1611266>>.
- Rhode, D. L. Teaching Legal Ethics. *St. Louis U. L.J.* 2007, 51.
- Rhode, D. L. Ethics by the Pervasive Method. *J. Legal Educ.* 1992, 42.
- On Being a Scientist: A Guide to Responsible Conduct in Research*. Third Edition, joint publication of National Academy of Sciences, National Academy of Engineering, and Institute of Medicine, 2009.
- Sheldon, K. M.; Krieger, L. S. Understanding the Negative Effects of Legal Education

- on Law Students: A Longitudinal Test and Extension of Self-Determination Theory. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2007, 33(6): 883–847.
- Spaeth, E. B.; Perry, J. G.; Wachs, P. B. Teaching legal ethics: Exploring the continuum. *Law and Contemporary Problems*. 1995, 58(3/4).
- Šlapkauskas, V. Globalios rinkos iššūkiai rengiant teisininkus. *Jurisprudencija*. 2008, 10(112): 23–31.
- Wilkins, D. B. Redefining the Professional in Professional Ethics: An Interdisciplinary Approach to Teaching Professionalism. *Law & Contemp. Probs*. 1995, 58.
- Artes liberales tradicija ir jos vaidmuo Vytauto Didžiojo universitete [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-05-07]. <[http://www.vdu.lt/public/var/userfiles/file/artes_liberales_LT\(1\).pdf](http://www.vdu.lt/public/var/userfiles/file/artes_liberales_LT(1).pdf)>.
- 2005–2007 m. viešosios nuomonės ir rinkos tyrimų bendrovės „Spinter tyrimai“ pasitikėjimo Lietuvos teisiųjų institucijų darbuotojais vertinimo duomenys.
- 2008–2011 m. – visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ pasitikėjimo Lietuvos teisiųjų institucijų darbuotojais vertinimo duomenys.

A VALUE-BASED APPROACH TO TEACHING LEGAL ETHICS

Julija Kiršienė, Charles F. Szymanski

Vytautas Magnus University, Lithuania

Summary. *Nowadays ethics plays a vital role in numerous professions. Due to social requirements and technical advances, changes in the accreditation rules in legal, economic, medical and engineering education have emerged in many countries, often requiring the inclusion of an ethics requirement in such professional programmes. In this work, the authors demonstrate that such changes are absolutely necessary in the legal profession in Lithuania. Specifically, the record low level of prestige of the judiciary and lawyers in the Lithuanian society and the fact that lawyers are often accused of legal nihilism, clannish behaviour, and protectionism, demand that legal ethics assumes a far greater role in Lithuanian legal education. It is necessary to stress that the topic of lawyers' ethical violations and the consequences of such violations is discussed in the society in only in a fragmentary, and not transparent manner; moreover, the significance of ethics in the education and training of lawyers has not been properly evaluated either. Especially having in mind Lithuania's Soviet heritage (during most of the Communist era there was almost no education on those issues), it becomes obvious that legal ethics must be continuously stressed in the legal profession's education and development.*

The importance and relevance of this topic is primarily determined by the current evaluation of lawyers in Lithuania, which shows that lawyers do not fulfil the expectations of the society. This raises a question whether law graduates indeed acquire this system of ethical values as part of the process of obtaining the knowledge and skills that are necessary for a modern lawyer. While analysing the Lithuanian legal documents governing the requirements for legal studies, it has been noticed that a course in legal ethics or lawyer's professional

responsibility is not compulsory either in the qualification requirements for judges, or in the Ruling of the Constitutional Court of 20 February 2008 on legal education for those who want to assume the position of a judge according to the order of law. In the description of legal study programmes, courses on professional ethics are designated as an optional non-legal subject, which is quite different from the legal education systems of other countries, where this type of course is compulsory for future lawyers.

Even if this course is taught at Lithuanian higher education establishments, it is limited to the analysis of cases and legal regulation. Insufficient attention to this issue obviously creates the erroneous impression that it is of secondary importance for a lawyer. It should be noted that legal ethical standards, the development of lawyers' value systems and other problematic questions related to legal ethics have not attracted attention of the Lithuanian scholars either. Therefore, this is a question of the utmost importance for legal education and requires additional research.

In global educational and other academic literature, much is being discussed about the methods of teaching ethics, and the place of ethical subjects in study programmes and assessment. It is well worth supporting the research on the development of lawyers' value systems, in that the lack of such values may influence the evaluation of the practicing lawyers' satisfaction with their job, self-confidence and belief in the importance of their profession. Obtaining social-ethical attitudes and perspectives helps future lawyers gain more trust in their professional identity and the correctness of their professional work.

The main conclusions drawn from the research are the following: (1) the university can and needs to contribute to the development of students' value systems and this is one of the most important content requirements within the legal study programmes; (2) while teaching ethics, the primary focus must be not on the legal acts regulating ethics, which are changing over time, but on the aim of helping that students themselves have an increased sense of self-awareness and sensitivity to ethical issues in law practice, recognise and understand ethical dilemmas arising in the law, recognise the dominant attitudes in the society towards the role of a lawyer and motivate them to reconsider and discuss the value bases of such attitudes and their change; (3) a course on legal ethics – no matter how perfect it would be – is not the only way to develop a personal value system. In this context, the importance of liberal arts education should be accentuated. Given the research conducted, there is a clear link between the development of moral awareness and the person's education in general.

Keywords: *legal education, legal ethics, Kohlberg's taxonomy of moral development, liberal arts education.*

Julija Kiršienė, Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto Privatinių teisės katedros profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: teisinis išsilavinimas, deliktinė teisė, įmonių teisė, sutarčių teisė.

Julija Kiršienė, Vytautas Magnus University, Faculty of Law, Department of Private Law, Professor. Research interests: legal education, tort law, company law, contract law.

Charles Szymanski, Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto Privatinės teisės katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: teisinis išsilavinimas, darbo teisė, alternatyvūs ginčų sprendimo būdai, tarptautinė viešoji teisė.

Charles Szymanski, Vytautas Magnus University, Faculty of Law, Department of Private Law, Professor. Research interests: legal education, employment law, alternative dispute resolution, public international law.